

GÜNÜMÜZDE İSLÂM FIKHİNİN DURUMUNA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Mustafa UZUNPOSTALCI*

A Look at The Position of Islamic Law (Fiqh) at the Present Day

The law books could not be updated in accordance with the social, economical and political situations which have developed in the West. That's why, from the Ottomans onwards, almost all muslim countries were obliged to adopt law from the West . But, nowadays comparative works on the Islamic law, the encyclopedical studies, law centers founded in the Muslim countries and other studies which were made in systematic of modern law and have comparisons with the contemporary law are hopeful signs of progress from the point of fiqh.

İslâm Fıkhı'nın günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği konusu üzerinde görüşlerimizi belirtebilmemiz için, her şeyden önce, bugün bu ilmin ne durumda olduğunu tespit etmemiz gerekir. Bu sebeple biz de bu konu üzerinde durmak istiyoruz.

Bilindiği gibi XIX. Yüzyılda Avrupa'da gerçekleşen sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan durum, onlarla yakın ilişki içinde bulunan Osmanlıları doğrudan ve yakından; yine sömürge haline getirdikleri İslâm âleminin diğer ülkelerini de zorunlu olarak ilgilendirmekte idi. Sömürgecilerin batıda gelişen hukuk sisteminin kabul edilmesi noktasında yaptıkları telkin ve baskılar, Müslümanları bu hukuk üzerinde düşünmeye yöneltti. Sonunda da onu almaya zorladı. O zamana kadar, Müslümanların yaşayışlarını düzenleyen, kendi inandıkları dinlerinin ortaya koyduğu ve müçtehitlerce yapılan çalışmalar neticesinde Fıkıh Kitaplarında yer alan hükümler, ibadetlerde ve sosyal hayatta bir örf halinde yaşanmakta idi. Daha açık bir ifade ile söyleyecek olursak, İslâm Fıkhının ferdi ilgilendiren ve uygulanması bir otoriteyi gerektirmeyen hükümleri toplum içi uygulamalarda, karşılıklı münasebetlerde varlıklarını örf olarak sürdürmekteydi.

Buna mukabil, uygulanması devlet otoritesini gerektiren diğer muamelat ve aile hukuku ile ceza hükümleri Fıkıh Kitaplarında kalmıştı. Halbuki Müslümanlar, toplum olarak bir devlet idaresinde yaşamakta idiler ve birbirleri ile olduğu gibi, yönetici hakim devletle de münasebetleri bulunmakta idi. Ancak bu münasebetleri düzenleme özelliğine sahip hükümler Fıkıh Kitaplarından dışarıya yeterince çıkmamıştı. Çünkü devlet otoritesi bunları, bazı dönemlerde yapılan bir kaç kanunu istisna eder-

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

sek, kanunlaştırmış değildi. Bu sebeple de uygulamalarda hâkimlerin işleri zordu. Zira bilindiği gibi, Fıkıh Kitaplarında yer alan hükümler kanun metinlerinde olduğu şekilde net olmayıp aynı konuda farklı içtihatları da bir arada toplamakta idi. Bu durum hem hakimlerin, hem de halkın işlerini zorlaştırıyordu. Zira halk, dinine bağlı olsa da bir olay karşısında kendisine ne gibi hükümlerin uygulanacağını bilmediği gibi, devlet hakimlere de sadece hangi mezhebin kitaplarından faydalanarak hüküm vermeleri gerektiğini bildirmekle yetiniyor, onunla sınırlandırıyor. Bu sebeple hakimler çoğu zaman, her İslam Ülkesinde, önüne gelen meselelerin çözümünde Fıkıh Kitapları ile baş başa idiler.

Bütün İslâm âleminde durum böyle olduğu gibi, Osmanlılarda da bundan farklı değildi. Bunun neticesinde hâkimler önlerine gelen anlaşmazlık konularını kendilerine tavsiye edilen, daha doğrusu uyma gerekliliği bildirilen, belli mezheplerin görüşlerine münhasır kalmış Fıkıh Kitaplarından aldıkları hükümleri uygulayarak çözüme kavuşturuyorlardı. Halbuki Fıkıh Kitaplarında yer alan ve farklı müctehitlerin ortaya koydukları içtihatlardan oluşan hükümler hâkimlerin önlerine gelen konularda onların tereddütsüz verebilecekleri birer hüküm olarak netleşmiş değildi. Aksine bu hükümler farklı, karmaşık ve iç içe girmiş bir durumda bulunuyordu. Çünkü bilindiği gibi, özellikle de dördüncü hicri asrın sonlarından itibaren müstakil içtihat etme ateşi sönmüş, dolayısı ile yazılan Fıkıh Kitapları sadece mezhep imamı kişinin görüşlerinin değil, aynı zamanda mezhep içinde yer alan daha pek çok alimin verdiği hükümlerin de yer aldığı kitaplar olmuştu. Neticede ortaya öğrenilmesi zor, hacimli kitaplar çıktı. Bu durumu önlemek için bu sefer, önceki yazılan eserlerden faydalanılarak çok kısa ifadelerin yer aldığı metinler halinde kitaplar telif edilmeye başlandı; sonra da daha iyi anlaşılсын diye bunların üzerine şerhler ve haşiyeler yazıldı. Zaman içinde bu da yetmedi, yapılan bu çalışmalardan yeni bazı ihtisarlar yapılarak tekrar başa dönüldü. Yani metinlerin yerine muhtasar kitaplar yazma dönemi başladı ve durum bu şekilde devam etti. Bunların yanında dönemin şartlarına göre mezhep içinde verilen fetvaların varlığını da dikkate alırsak hakimlerin davaları sıhhatli bir şekilde karara bağlayabilmeleri için nasıl bir çalışma yapmaları gerektiği kendiliğinden anlaşılır. Yani özetle söylemek gerekirse, hakimler önlerine gelen meselelerin çözümünde bu tür kitaplara müracaat etmek mecburiyetinde bırakılmışlardır.

Ayrıca fıkıhla ilgili yapılan bu tür çalışmalar zaman içinde Fıkıh İlminin gelişmesi olarak görülmüş; medreselerde talebelere bu tür kitaplar okutulmuş, fıkıh kitaplarında yer alan hükümleri ezberleyen kimseler fakih olarak değerlendirilmiş, Fıkıh İlminin zamana göre yapılacak müstakil içtihat çalışmaları ile gelişeceği göz ardı edilmiş ve gerçek bir islami ilim olan Fıkıh Usûlü İlminin koyduğu kurallar çerçevesinde doğrudan asıl kaynaklardan içtihat yapma geleneği unutulmuştur.

Tabii olarak bu arada müstakil içtihat yapılması gerektiğini düşünen ilim adamları da yok değildi. Ancak bunlar da içtihat kapısının kapalı olduğundan tutun da, müstakil içtihat yaptıkları takdirde bid'atçılıkla itham edilecekleri korkusu da dahil, içten, kendi insanımızdan gelen daha pek çok sebep ve engelden dolayı, bırakın müstakil içtihat yapmayı, mezhebe bağlı olarak dahi içtihat yapamadılar. İşte bütün bu durumlar on dokuzuncu asırda hakimlerin işlerini zorlaştırmış, İslam Hukukunun gelişen şartlara ayak uyduramamasına sebep olmuş ve neticede tebliğimizin başında söylediğimiz, Batıda gelişen sosyal, iktisadi ve siyasi durumlar, başta Osmanlılar olmak üzere bütün müslüman ülkeleri Batıdan hukuk almaya mecbur bırakmıştır. Nitekim Osmanlıların tanzimattan hemen sonra 1840 yılında, önce Fransa'dan ceza hukukunu, daha sonra 1860 lı yıllarda da ticaret hukukunu almaları

böyle olmuştur ve bu uygulamalar anlattıklarımızın birer kanıtıdır.

Tabii bu arada Batıda gelişen sanayi, ticaret, teknoloji ve pozitif bilimlerin ön plana çıkarılması ve bunun neticesinde kilisenin bu gelişmelere ayak uyduramayıp aksine karşı çıkması, batılı ilim adamları üzerinde ilim ile dinin çatışması olarak görüldü. Batıda gelişen yeni ilim ve teknolojileri özellikle öğrenmek için burada bulunan Müslüman gençler üzerinde ise bu düşünce ve davranışlar 'din ile ilmin birbirinden ayrılması gerektiği' fikrini sadece uyandırmakla kalmadı; onlarda bunun aksinin düşünülmeceğinin bir gerçek olarak kabul edilmesi gerektiği inancını doğurdu.

Bunlar, müslüman olmalarına rağmen, İslamiyetle Hıristiyanlığı birbirinden farklı dünya görüşlerine sahip iki ayrı din olarak düşünemediler; İslamın gelişen ilim ve teknolojilere karşı olamayacağını, aksine bunu teşvik edici olduğunu bilemediler. Dolayısı ile hem tahsilleri sırasında, hem de memleketlerine döndükten sonra, ilim, sanayi ve teknoloji olarak gelişip ilerleyebilmek ve Batı seviyesine ulaşabilmek için, hukuk da dahil, her şeyin Batıdan alınması gerektiği fikrini savundular. İşte, başta Osmanlılar olmak üzere, Müslüman Ülkelerin Batıdan hukuk almalarında, dine bağlı ve ona dayalı her şeye karşı çıkılması gerektiği fikir ve düşüncesine sahip bu zihniyetin de büyük tesiri olmuştur. Bu durum diğer bütün İslam ülkelerinde de yayılarak devam etmiştir.

Hiç şüphesiz yapılan bu işler herkes tarafından aynı uyum ve intibakla karşılanmadı. Aslında yapılan bu uygulama, karşı görüşte olanların içlerine bir türlü sinmedi. Nitekim durumu fark eden ve ilerde doğacak tehlikeyi sezen Osmanlı yönetimi 1869 yılında, dönemin ileri gelen hukukçularından oluşturduğu bir heyete "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye" yi hazırlama görevi verdi. Bu heyet yedi yıl çalışarak hükümleri maddeler halinde yazdı ve 1851 madde olarak mecelleyi tamamladı. Her ne kadar başlangıçta bir mezhebe bağlı kalmadan, bütün islâmi görüşlerden faydalanılarak günün ihtiyaçlarına cevap verecek bir mecelle yapılması düşünülmüş ise de, tam olarak bu gerçekleştirilemedi. Ancak, bir mezhebe bağlı kalınarak yapılmış olsa da, yine de öz be öz kendi malımız olarak bir mecellenin yapılmış olması memnuniyet verici bir olay olarak değerlendirilmelidir.

19. yüz yıldan yirminci yüz yıla girildiğinde Osmanlılarda Fıkıh ve Fıkıhla ilgili çalışmalar bu noktada bulunuyordu. Diğer bir ifade ile 20. yüz yıla devredilen Fıkıh mirası bu durumda idi. Ancak, henüz bu yüz yılın başlarında, hem de savaş yıllarında önce medreselerde yeni düzenlemeler yapıldı. Ardından da özellikle uygulama açısından, bazı yenilikler getirildi; 1917 yılında 'Hukuk-ı Aile Kanunu' neşredildi.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşundan itibaren yüzünü Batıya çevirmişti ve Batılı olmak istiyordu. Nitekim yukarıda belirttiğimiz sebeplerin ve bu arada bazı kimselerin kasıtlı olarak, aslında İslam Hukukunun diğerlerinden ayrılmasını sağlayan özelliklerinden sayılabilecek 'çok evlilik', 'boşama' ve 'mirasta farklı pay alma' ... gibi kurumlarına yönelttikleri, tenkidin ötesinde gerçekleşen hücumların da tesiri ile, 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu olduğu gibi tercüme edilerek alındı. Böylece başta Mecelle olmak üzere, kendimize ait ne varsa hepsi kaldırılarak Fıkıh Kitaplarına havale edildi.

Bilindiği gibi, Laiklik ilkesini kendi isteği ile alıp uygulamaya koyan tek İslam Ülkesi Türkiye Cumhuriyetidir. Bu ilkenin alınıp uygulanması ile artık tekrar İslam Fıkından faydalanılarak elde edilecek hukuk kurallarına dönmenin önü kesilmiş bulunmaktadır. Fakat buna mukabil, her ne kadar 'el-Ahvâlü's-Şahsiyye' konusunda mümkün olduğu ölçüde yerli kanun yapsalar da, başta 'Ceza Hukuku' olmak üzere, diğer İslam Ülkeleri de, bu yıllardan itibaren gittikçe artan seviyede Batıdan Hukuk

almaya devam etmişlerdir. Ancak bu hususta Suudi Arabistan ile Afganistan'ı istisna etmemiz yerinde olur. Çünkü bu devletler başlangıçtan itibaren İslam Hukuku uygulamalarını sürdürmüşlerdir.

Bu arada, şu hususu memnuniyetle kaydetmemiz gerekir; müstemleke durumunda bulunan İslam Ülkelerinin, Batıyı tanıyarak yetişen ilim adamları, yapılan bu uygulamaları yerinde bulmuyor, bunu gittikçe İslamdan uzaklaşma olarak görüyorlardı. Onlar Batı dünyasının gelişen medeniyeti karşısında kendilerinin sahip oldukları bir alternatif İslam Medeniyetinin varlığını görüyor ve ona sarılmak gerektiğini düşünüyorlardı. Özellikle bunlar, kendi varlıklarını bu medeniyete bağlı kalarak sürdürebilecekleri ve bununla Batı emperyalizmine karşı koyabilecekleri düşüncesinden hareketle bu medeniyete, dolayısı ile İslama ve İslam Fıkhına sahip çıktılar. Böylece İslam âleminde 19. asrın sonlarından başlayarak 20. asırda da devam eden ve farklı biçimlerde kendisini gösteren, ama bizim açımızdan temelde, İslam Fıkhının yaşayışımıza yeniden uygulanmasını sağlayacak ve yeniden İslama dönüş hareketi diyebileceğimiz bir çalışmanın başladığını görüyoruz. Osmanlıda gördüğümüz Mecelle çalışmasının paralelinde gelişen Muhammed Kadri Paşa'nın 'el-Ahvalü's-Şahsiyye', 'Vakıf' ve 'Muamelat' hükümlerini içeren Hanefi fıkhına göre tanzim ettiği 1045 maddeden oluşan 'Mürşidü'l-Hayrân Li Ma'rifeti Ahvâli'l-İnsan' adlı eseri ile Abdülkadir Üde'nin 689 maddeden oluşan ve Batı Hukuku ile mukayeseli olarak kaleme aldığı 'et-Tesrîu'l-Cinâi'l-İslamî' adlı eseri bu konuda ilk örnekler olarak değerlendirilebilir. Özellikle de bu eser, Batıdan ilk alınan hukukun Ceza hukuku olması açısından ayrı bir yeri ve önemi olsa gerektir.

Bundan sonra İslam âleminde, İslam Fıkhının geleceği açısından bakıldığında lehine değerlendirilebilecek pek çok gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeleri şöylece sıralayabiliriz;

1. Genel olarak İslam Ülkelerinde bir kısmı milli, bir kısmı da milletler arası olmak üzere pek çok araştırma ve fetva merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerde bulunanların bir kısmı devamlı üye oldukları halde, bir kısmı da yapılan toplantılara iştirak eden üyeler olarak görev yapmaktadırlar. Bunlar ortaya çıkan meseleler hakkında hemen tamamı itibarıyla bir mezhebe veya sadece bir fakihin görüşüne bağlı kalmaksızın günün ve uygulayıcıların ihtiyaçları ve ülke şartlarına göre, ya önceden verilmiş fetvalardan tercih ederek onlardan faydalanma şeklinde veya yeni bir görüş olarak içtihada dayanan fetvalar vermişlerdir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Bizde de sürekli bir merkez olmasa da bu anlamda milli ve zaman zaman milletler arası toplantılar yapılmaktadır. Görüşülmek istenen konu ile ilgili hazırlanan tebliğler üzerinde yapılan tartışmalar sonunda hazırlanan ortak metinli kararlar veya konu ile ilgili verilen fetvalarda –kısmen de olsa- görüş birliğinin sağlanmış olması sadece karar alanlar açısından değil, aynı zamanda uygulayıcılar açısından da bir rahatlık sağlamaktadır. Bu yıl içinde Diyanet İşleri Başkanlığının organizesi ile gerçekleşen toplantı sonunda yapılan ortak karar açıklaması, öncesinde mevcut bir çok tereddüdün giderilmesinde çok önemli rol oynadığı gözden uzak tutulmamalıdır.

2. Batı Hukukunun tasnifi esas alınarak, ya bir konu ile ilgili veya o konunun da içinde yer aldığı hukukun bir bölümü ve hatta hukukun tamamını ilgilendiren müstakil kitaplar yazılmıştır ve yazılmaktadır. Bu tür çalışmalar hem İslam Fıkhının günümüzde kolayca anlaşılmasını sağlamakta, hem de çoğu zaman bu eserlerde Batı Hukuku ile karşılaştırma yapıldığından, hem yazar açısından, hem de okuyucu açısından son derece faydalı bir çalışma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu türlü eserler

yazılırken, günümüz şartları ve anlayışına uygun tercihler ve yeni değerlendirmeler dikkate alındığı için bunlar, özellikle hukukçu olup İslam Hukuku ile yakından ilgisi bulunmayan okuyucuların, İslam Fıkı hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamakta ve onlarda İslam Hukukunun her döneme uygun olarak, uygulanabilecek şekilde geliştirilebileceği fikrini uyandırmaktadır. Aynı zamanda yazarının gerekli gördüğü konularda içtihat yapmasını da sağlamaktadır. Bu sebeple bu çalışmalar İslam Fıkının günümüzde en azından nazari olarak gelişmesini sağlamış olmaktadır.

3. Özellikle İlahiyat Fakülteleri merkezli yaptırılan Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları, kendi ıstılahı içinde temel Fıkıh Kitaplarının derinliklerinde hapsedilmiş bulunan içtihatların gün yüzüne çıkarılmasını ve sahiplerinin rahmetle anılmalarını sağlamakta ve konuların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Şüphesiz bu içtihatlar aynı zamanda günümüz araştırmacılarını her konuyu yeni baştan ele alarak içtihat yapmaktan kurtarmaktadır ki, bu araştırmacı için son derecede önemlidir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu çalışmalarda günün şartlarına ve içtihat prensiplerine göre ortaya konmuş farklı görüşler arasından tercih yapma imkanı varsa bir tercih yapılmakta, eğer tercih yapma imkanı bulunmadığı için yeni bir içtihat yapmak söz konusu ise bu yapılmaktadır. Ancak burada dikkatimizi çeken husus içtihat yapılırken, doğrudan Fıkıh Usulü İlminin ortaya koyduğu kurallara dayanarak değil de genelde, daha önce verilmiş fetvalara kıyas ederek hüküm çıkarılıyor olmasıdır.

Bilindiği gibi Fıkıh Usulü İlminin lafzi ve manevi metodları göz önüne alarak ortaya koyduğu içtihat kurallarının yanında, bir müçtehit içtihat ederken “Makasid-ı Şerîa”, “Fıkıhın Genel Kuralları”, “İhtilaflardan Faydalanma” gibi kural ve metodlardan da yararlanır. Bunlar bir tarafa bırakılarak, önceki hükümlere kıyas yaparak içtihatla bulunmak, yalnızca içtihadın sahasını daraltmakla, (yani içtihatla kullanılabilir kural ve metodları sınırlandırmakla) kalmayıp bazı sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Bu sakıncaları şu iki noktada toparlayabiliriz, kanaatindeyim.

a) Fıkıh Usulü İlminin içtihat yapacak kimselerin özellikle müracaat etmeleri gereken müstakil ve temel bir İslami ilim olduğu göz ardı edilmektedir. Dolayısı ile bu ilmin ihtiyaca cevap veremediği şüphesi uyanmaktadır. Halbuki, İslam Fıkının birinci kaynağı Kur’ân-ı Kerîm’dir. Önceki müçtehitler, yaklaşımları farklı da olsa, içtihatlarını bu kaynağa dayanarak yapmışlardır. İhtilafları gidermenin de tek yolu yine bu kaynağa müracaat etmektir; ondan faydalanmaktır. Diğer bir ifade ile ihtilafın kaynağı olarak Kur’ân’ın farklı yorumlanması gösterilmektedir; fakat unutulmamalıdır ki, ihtilafların giderilmesinin ve yeni bir içtihat ortaya koymanın da tek kaynağı yine Odur; onun anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Ancak, günümüzde ondan faydalanılarak hüküm çıkarmak da yine Fıkıh Usulü İlminin ortaya koyduğu kurallara uyarak gerçekleştirilmelidir.

b) İslam Hukukunu diğer hukuk sistemlerinden farklı kılan, yukarıda da işaret ettiğimiz bazı kurumlarının günümüzde uygulanmasının mümkün olmadığını ileri sürerek onun aleyhinde bulunduğu bir gerçektir. Böyle bir iddia karşısında Fıkıh Usulünün kuralları çerçevesinde asli kaynaklarına bakarak değerlendirmek ve gerekirse bunları savunmak yerine, bazı araştırmacılar farklı yaklaşımlarla ve aslında bana göre bir kompleksle, hemen bu kurumların bugünkü hukuktan alınabileceği; Kur’ân’ın bu anlayışa uygun yorumlanabileceği veya bu gibi kurumların zaten uygulama zamanının geçtiği, bunların geçmişte kaldığı gibi görüşler ileri sürerek değerlendirmektedirler. Bu da bence Fıkıh Usulü İlminin iyi bilinmemesi ve onun göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır.

4. Günümüzde İslam Fıkının gelişmesi açısından önemli bir çalışma sahası da Ansiklopedi çalışmaları olmuştur. Bilindiği gibi ansiklopediler, konu ile ilgili kısa

ve sağlam bilgi kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan bir konu hakkında doğru bilgilenmek isteyen kimselerin ilk baş vuracakları kaynak bunlar olmaktadır. Böyle bir arzuya cevap verebilmek için hazırlanan ansiklopedilerin sağlıklı bir Şekilde ortaya çıkması ise hem çok taraflı, hem de derin bir çalışmayı; madde yazarlarının, hem en eski, hem de yeni kaynakları değerlendirmelerini; sadece dört mezhebe göre değil, mevcut bütün içtihatlara göre ve gerektirdiğinde yakın, uzak bilgi dallarından faydalanmalarını gerektirir. Bu bakımdan ansiklopedide yer alan her madde, onun başlangıçtan itibaren günümüze kadar, tarih boyunca verilen hükümlerden süzülerek değerlendirildiği anlamına gelir.

Daha önceleri, diğer İslam lkelerinde başlayan bu yöndeki çalışmalar, tamamen Fıkıh maddelerinden oluşmasa da, bizde de tercüme ve yeniden yazılan maddeler Şeklinde başlamış bulunmakta; Őimdi ise tamamen telif olarak yeni bir ansiklopedi çıkarılmaktadır.

Netice olarak, memleketimizde uygulamadan kaldırılmış bulunan İslam Hukuku ile ilgili günümüzde yapılan bu alışmalar İslam Fıkıhının günümüze taşındığını ve nazari de olsa geliştirilmekte olduğunu göstermektedir. İslam Fıkıhını kendi sistematigi içinde bırakarak bu sistematigi sürdürmek yerine günümüz hukukunun sistematigi benimsenmek daha uygundur. Çünkü, hükümler netleşmekte ve her hangi bir konuya ulaşmak daha kolay hale gelmektedir. Bugün bizde de İslam Fıkıhı ile ilgili her türlü ilmi çalışma yapılmakta ve bu çalışmalar yapılırken diğer İslam lkelerinde yapılan çalışmalar göz ardı edilmeden hepsinden faydalanma imkanları aranmaktadır. Ancak diğer İslam lkelerinin araştırmacıları bizde yapılan çalışmalardan habersiz bulunmaktadırlar. Karşılıklı bir iletişim veya bizi dünya ülkelerine tanıtacak bir teşebbüs gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır. İslam Fıkıhını güncelleştirmek ve onu geliştirmek, Fıkıh Usulü İlminden faydalanmakla mümkündür. Bugün bu ilmin yerine ikame edilecek bir başka ilim geliştirilemediği gibi, bazı konularının yerini alacak veya onları yenileyecek, içinde bir değişiklik de söz konusu değildir. Özellikle Kur'ân ve Sünnet'in yeniden yorumlanması gerektiğini söyleyenler de ileri sürdükleri iddialarını doğrulayacak veya destekleyecek henüz bir örnek de ortaya koyabilmiş değildirler. Bugün ferdi içtihadın yanında toplu içtihadın yapılması da önemlidir. Onun için bir Fıkıh meclisi veya akademisi kurulması (mesela, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu temeline dayanan) yerinde ve faydalı bir hareket olacaktır.